

POČÁTKY MORAVSKÉ PSYCHIATRIE II.

MUDr. Emanuel Doněk, MUDr. Jana Doňková

Psychiatrická léčebna Kroměříž

Reforma zdravotnictví, kterou zahájil císař Josef II. v roce 1781, znamenala kvalitativní skok vpřed. Pro moravskou psychiatrii je důležitý císařský výnos ze 3. října 1783, zřizující ve zrušeném klášteře dominikánek na Starém Brně Všeobecný nemocniční a ošetrovací ústav, ve kterém již bylo i pět míst pro duševně nemocné. Návrat (10) upozorňuje, že tímto výnosem byl „...položen mimo jiné též základ pro veřejnou péči o choromyslné v zemi...“ Zajímavé osudy tohoto druhého brněnského lůžkového zařízení pro duševně nemocné tvoří další kapitolu historie moravské psychiatrie. Chceme-li se jí zabývat, musíme se vrátit až do počátku 14. století.

Psychiat. pro Praxi; 2006; 3: 150

Řád dominikánek uvedl na Moravu král Jan Lucemburský na žádost své manželky Elišky. 17. června roku 1312 věnoval budoucímu klášteři pozemky na Starém Brně nazývané Královská zahrada a jeho správou pověřil paní Kateřinu, vdovu po Tasovi z Lomnice. Patrně až o pět let později byla zahájena stavba kláštera Hortus regis s kaplí sv. Anny, který byl svěřen do ochrany olomouckého biskupa a pánů z Lomnice. Členky řádu žily v přísném odloučení od okolního světa a kromě náboženských obřadů se věnovaly manuální práci zaměřené na vlastní obživu. Klášter utrpěl značné škody při obraně Brna proti švédským vojskům v letech 1643 a 1645, jeho konec však nastal až 2. května 1782, kdy byl výnosem císaře Josefa II. zrušen (1, 2, 3, 4, 6). Uvolněné prostory obsadila na dva roky vojenská nemocnice, než se natrvalo přestěhovala do bývalého premonstrátského kláštera v Brně-Zábřovicích (1, 2).

Pro nezbytných stavebních úpravách zahájil dne 2. ledna 1786 Všeobecný nemocniční a ošetrovatelský ústav svoji činnost. Tvořila jej nemocnice, porodnice, sirotčinec, nalezinec a blázinec s pěti místy pro duševně choré. Každý z nemocných byl izolován ve zvláštní, mřížemi zajištěné komůrce. Vnitřní vybavení se skládalo z otepi slámy a ke zdi připevněného řetězu, který sloužil ke zklidnění agresivního nemocného. Neustále narůstající počet ošetřovaných si vynucoval postupné zvyšování počtu takových „lůžek“. Pro vysokou ekonomickou nákladnost byl celý ústav roku 1820 převeden pod statní správu. Při následující reorganizaci, která proběhla o šestnáct let později, bylo zřízeno samostatné nemocniční ředitelství v čele s lékařem. Tato změna znamenala obrovský pokrok v péči o duševně nemocné. Konečně byli postaveni na úroveň srovnatelnou s ostatními pacienty nejen stravou, oblečením a podmínkami ubytování, ale i odbornou péčí zajišťovanou již lékařem a sestrami řádu sv. Františka (3, 4, 6, 8, 10).

Roku 1855 byla ze Všeobecného nemocničního a ošetrovatelského ústavu přestěhována porodnice s nalezincem, zbývající oddělení se zvětšila o uvolněná místa a změnila se na primariáty. V čele psychiatrického primariátu se 180 lůžky stanul dr. Jo-

sef Ignác Čermák, sekundář pražského ústavu pro choromyslné. Jmenování znamenalo pro další rozvoj moravské psychiatrie veliký přínos jak po stránce odborné, tak i organizační. Dr. J. I. Čermák pracoval v Praze pod vedením vynikajících psychiatrů – docenta J. B. Riedla a profesora F. Kostla a získané zkušenosti uplatnil během svého pobytu v Brně. Moderním zásadám léčby a ošetrování duševně nemocných však nevyhovoval již zavedený systém izolačních komůrek nacházejících se v odlehlém dvoře. Protože administrativní poměry ústavu neumožňovaly výraznější změny primariátu k lepšímu, zaměřil se dr. J. I. Čermák na vybudování samostatného zařízení pro duševně nemocné v Brně-Černovicích. Především však bylo nutné zjistit počet duševně nemocných na Moravě a v sousedním Slezsku (3, 4, 5, 7, 8, 9, 10).

První statistické šetření v těchto zemích proběhlo v roce 1857. Četníci, jejichž pomoc si dr. J. I. Čermák vyžádal, vyplňovali zvláštní tabulky vypracované jen pro tento účel. Na Moravě prokázalo statistické šetření celkem 1249 duševně nemocných – 742 mužů a 507 žen (9). Vykazované údaje však byly jen hrubě orientační, protože názory laiků na to, co je a co ještě není duševní onemocnění, se různily. Svoji roli sehrála i svědomitost jednotlivých četníků, pro které tato statistika znamenala často jen obtížnou práci navíc.

Roku 1862 přešly všechny dobročinné moravské zdravotní ústavy pod zemskou správu. Následujícího roku bylo do právě otevřeného černovického ústavu přeloženo 208 duševně nemocných z nyní již

Zemské nemocnice a psychiatrický primariát zanikl. Hádlík (3) uvádí, že nebyl zrušen celý, ale naopak byla snaha část lůžek zachovat v podobě psychiatrického oddělení. Další zprávy máme až z roku 1877, kdy se Moravský zemský sněm rozhodl zřídit v Zemské nemocnici psychiatrické pozorovací oddělení, které by v podstatě dodržovalo stejný řád jako podobné oddělení Všeobecné nemocnice ve Vídni (3, 8, 10). To však nezabránilo řadě kompetenčních sporů s ředitelstvím černovického ústavu o jeho odborné vedení. Časem se oddělení rozdělilo na mužské a ženské a prošlo celou řadou adaptací. V roce 1919 se stalo základem psychiatricko-neurologické kliniky Lékařské fakulty Masarykovy univerzity (3). Jen pro doplnění – psychiatrická klinika setrvala ve Fakultní nemocnici na Pekařské ulici až do roku 1965, kdy se přestěhovala na své nynější působiště do Brna-Bohunic.

V průběhu dalších desetiletí prodělala Fakultní nemocnice řadu změn. V jejím názvu se posléze objevila i sv. Anna, spíše aby se vyhovělo obecně tradovanému pojmenování, než jako vzpomínka na bývalý klášter dominikánek. Na zakladatele nemocnice vzpomínají dnes už jen psychiatři. Socha císaře Josefa II., dílo Antonína Břenka z konce 19. století, se od roku 1988 nachází v parku Psychiatrické léčebny v Černovicích.

MUDr. Emanuel Doněk
Psychiatrická léčebna Kroměříž
Havlíčкова ul. 3887
767 01 Kroměříž
e-mail: donek@plkm.cz

Literatura

1. Dvořák J. Dějiny markrabství moravského, díl I. a II., Patria, Brno, nezměněné původní vydání z roku 1906, 509 s.
2. Foltýn D. a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Libri, Praha 2005, 880 s.
3. Hádlík J. Poznámky k vývoji péče o duševně nemocné na území Moravy a Slezska. In.: Sborník přednášek přednesených u příležitosti oslav 100. výročí založení Psychiatrické léčebny v Brně. Brno 1963, s. 13–50.
4. Hádlík J. Význam Josefa Čermáka v rozvoji péče o duševně nemocné na Moravě. Čs. Psych. LXI, 1965, s. 272–9.
5. Hanzlíček L. Psychiatrická encyklopedie, část jmenná, díl I., Zprávy VÚPs č. 28, Praha 1977, 301 s.
6. Jirásko L. Církevní řády a kongregace v českých zemích. Fénix, Praha 1991, 173 s.
7. Kolektiv: Moravský zemský ústav pro choromyslné u Brna. ČLČ. V, 1866, s. 304, 311, 312, 319, 320, 328, 335, 336
8. Kneidl C. Péče o choromyslné na Moravě. Dle zprávy dr. Hellwiga, ředitele brněnského ústavu. ČLČ, XLII, 1903, č. 51, s. 1307–1309.
9. Matoušek J. Vzdělání počtu choromyslných na Moravě a jeho činy. Revue v neurol., psych. III., 1906, str. 80–81, 131–134, 198–201.
10. Návrat V. Vývoj choromyslnictví na Moravě a nový zemský léčebný ústav císaře Františka Josefa I. v Kroměříži. Praha, 1908, 59 s.